

СЕКЦІЯ 8 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343. 8

ФАКТОРИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Бондарєва К.В., ад'юнкт
кафедри кримінального права
Національна академія внутрішніх справ

У статті розкриваються фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань у сучасних умовах реформування органів та установ Міністерства юстиції України у сфері виконання покарань.

Ключові слова: фактори, криміналізація, злісна непокора, адміністрація, установа, покарання.

В статье рассматриваются условия криминализации злостного сопротивления требованиям администрации учреждения исполнения наказания в современных условиях реформирования органов и учреждений Министерства юстиции Украины в сфере исполнения наказаний.

Ключевые слова: условия, криминализация, злостное сопротивление, администрация, учреждение, наказание.

Bondarjeva K.V. CRIMINALIZATION FACTORS OF DELIBERATE DISOBEDIENCE TO REQUIREMENTS OF ADMINISTRATION TO ESTABLISH EXECUTION OF A PUNISHMENT

This article deals with the factors criminalization of spiteful resistance requirements of the administration of punishment execution institutions in modern conditions of reforming the organs and institutions of the Ministry of Justice of Ukraine in the sphere of execution of punishments.

Key words: factors, criminalization, spiteful resistance requirements, administration, institution, punishment.

Постановка проблеми. Розвиток будь-якого суспільства зумовлює гостру необхідність формування певних своєрідних суспільних відносин, а також їхнього регулювання й впорядкування. Це можливо здійснити за допомогою правової форми його організації, змістом якої буде комплексне поєднання правових важелів, внутрішніх й зовнішніх факторів, завдяки чому суспільство функціонує як організована система, що характеризується динамікою подальшого розвитку та внутрішньою стабільністю.

Як слушно з цього приводу зазначає Т.О. Дідич, саме панування в державі системи нормативно-правових актів, які є основним джерелом права на її території, обумовлене специфікою розвитку суспільних відносин під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників та особливістю форм виразу права, що, в свою чергу, характеризує порядок утворення проектів норм права, їх прийняття, реалізацію і гарантування [1, с. 1].

Дане положення, на нашу думку, стосується й сфери виконання кримінальних покарань, яка є складовою частиною внутрішньої політики держави. Тому для того, щоб детально розкрити змістове наповнення об'єктивних та суб'єктивних факторів, що впливають на процес нормотворення у сфері виконання покарань, звернімося до Сучасного великого тлумачного словника української мови, де «фактор» означає «умову, рушійну силу будь-якого процесу, явище або чинник» [2].

В свою чергу, науковці дотримуються позиції, де фактори визначають зв'язок між перемінними величинами. І тому в сучасних наукових працях приділяється увага в основному факторам, які визначають формування права [3, с. 202]. Узагальнюючи існуючі напрацювання, відмітимо, що процес нормотворення у сфері виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі ми розглядаємо в органічному поєднанні усіх існуючих факторів, які стоять на заваді вчинення засудженими повторних злочинів, в тому числі і злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК України).

Метою статті є визначення факторів криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань в сучасних умовах реформування органів і установ Міністерства юстиції у сфері виконання покарань.

Джерельна база. Теоретичним підґрунтям написання статті стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених в галузі кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, зокрема: М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, І.Г. Богатирьова, І.А. Гельфанда, А.П. Геля, О.М. Джужі, О.Г. Колба, І.М. Копотуна, Д.А. Керимова, Л.Г. Крахмальника, П.П. Михайленка, С.С. Мірошниченка, Ю.В. Орла, М.І. Панова, О.І. Плужник, В.К. Сауляка, А.В. Савченка, В.В. Сташиса, В.М. Трубникова, Ю.М. Ткачевського та ін.

Основний зміст статті. Досліджуючи питання вчинення засудженими злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань, ми не могли обійти її соціальну зумовленість, яка сьогодні перебуває в центрі уваги кримінальної та кримінально-виконавчої науки. Соціальна зумовленість криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань обумовлюється міжнародно-правовими, національно-правовими, соціально-психологічними та пенітенціарними факторами. Коротко охарактеризуємо кожен із вищевказаних факторів.

1. Міжнародно-правові фактори обумовлюються вимогами, які закріплені в міжнародно-правових актах, та тих, які ратифікувала Україна щодо криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань.

Отже питання забезпечення встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму) та наближення вимог останнього до міжнародних принципів та стандартів, рекомендацій міжнародних організацій у сфері виконання покарань є нагальною потребою функціонування органів і установ Міністерства юстиції України у сфері виконання покарань.

Серед розширення прав засуджених та наближення умов відбування покарань до міжнародних стандартів повинні стати критерії їх поведінки в місцях позбавлення волі та прагнення стати законослухняними громадянами. Вбачається, що прогресивна поетапна зміна умов утримання засуджених у міру їх виправлення повинна сприяти цьому.

Особливо це стосується тих засуджених, які прагнуть до виправлення і ресоціалізації, а тому з урахуванням реформування пенітенціарної системи у чинному законодавстві необхідно передбачити систему правових стимулів, пільг і заохочень, максимально наближуючи умови їх утримання до міжнародних стандартів з прав засуджених та практики застосування покарання в найбільш розвинених країнах світу.

2. Національно-правові фактори щодо криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань характеризуються необхідністю забезпечення та регулювання пенітенціарних відносин за допомогою правових норм, закріплених у вітчизняних правових актах, які, в свою чергу, є гарантією забезпечення дотримання прав і свобод засуджених та ув'язнених в установах виконання покарань.

А тому вступ України у Раду Європи зобов'язує вітчизняного законодавця привести національне право у відповідність із міжнародними та європейськими стандартами в сфері виконання покарань. Це, насамперед, відноситься як до кримінального, так і кримінально-виконавчого права, адже їх норми мають статус найбільш ізольованих від правових систем інших держав і міжнародного права зокрема.

Соціальна цінність національно-правових факторів, за визначенням Л.Г. Якименко, полягає у недопущенні різних правопорушень

будь-яких норм права. Тому, досліджуючи загальносоціальні заходи перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань, авторка зазначає про необхідність виявлення й усунення причин і умов, обставин, що їх сприяють [4, с.186].

До найбільш поширених видів заборонених предметів, що надходять до установи виконання покарань незаконним шляхом, авторка виділяє: гроші, спиртні напої, наркотичні засоби [5, с.197]. Слід погодитися з висловом Копотуна І.М., що надходження до засуджених перерахованих предметів спричиняє негативні наслідки, пов'язані з ускладненням оперативної обстановки в кримінально-виконавчих установах, виникненням надзвичайних подій кримінального характеру [6, с. 61–63].

Не є виключенням і вчинення засудженими злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань. Отже, застосування даної норми має велике профілактичне значення, по-перше, як стримуючий фактор для інших засуджених, а по-друге, для зменшення рівня злочинності у місцях позбавлення волі.

3. Соціально-психологічні фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань визначають рівень суспільної правосвідомості осіб, які відбувають покарання у виправних колоніях, їх пенітенціарною психологією, історичними традиціями, а також тенденціями розвитку кримінального законодавства щодо кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань.

З цього приводу слушною є позиція А.І. Коробєєва, який вважає, що кримінально-правова заборона діяння виправдана лише тоді, коли суспільною психологією (*пенітенціарною психологією* – А. К.) та правосвідомістю той чи інший різновид девіантної поведінки сприймається як такий, що потребує кримінальної карності [7, с. 84].

Серед соціально-психологічних факторів криміналізації злісної непокори ми виділяємо мотивацію злочинної поведінки засудженої особи, яка характеризується, з одного боку цілями, мотивами, намірами та прагненням вчинити такий злочин, а з іншого боку, стимулюванням активної поведінки при його вчиненні.

Слід погодитися з позицією А.Ф. Зелінського, що мотивація – це процес реалізації мотиву, процес внутрішньої психологічної детермінації поведінки. Мотивація – це детермінація, реалізована через психіку. Тож під мотивацією слід розуміти внутрішній механізм учинення передбачених законом суспільно небезпечних діянь [8, с. 38].

На наш погляд, цікавим елементом мотивації злочину є конкретний мотив засудженого вчинити злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань тому, що він лежить в площині власної поведінки засудженого і виступає його стимулятором, пронизуючи при цьому весь зміст соціально-психологічних факторів, які впливають на криміналізацію даного виду злочину. Як пока-

зало проведене нами дослідження, серед мотивів злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань виділяються:

- корисливі, тобто прагнення засудженого до пом'якшення умов його утримання у виправній колонії, отримання певних превенцій із числа заборонених предметів та засобів;
- психологічні: схильність окремої категорії засуджених осіб до порушень внутрішніх правил відбування покарання;
- організаційно-управлінські, які пов'язані із належним виконанням персоналом установи виконання покарань оперативно-службових задач, забезпечення виконання засудженими вимог чинного законодавства щодо порядку і умов утримання засуджених та проведення з ними профілактичних і соціально-виховних заходів.

4. Кримінологічні фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань визначають її суспільну небезпеку, особливість вчинення такого злочину, можливість і доцільність кримінально-правових заходів протидії їх вчинення в установах виконання покарань. Ми поділяємо позицію П.А. Фефелова, який в основу найсуттєвіших критеріїв встановлення кримінальної відповідальності за певний злочин покладає суспільну небезпеку та умови невідворотності покарання [9, с. 103]. Отже, злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань обумовлена великою значимістю суспільних відносин (держава, правосуддя, установа виконання покарань), на які посягає цей злочин.

Як наслідок, злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань сприяє паралічу нормальної діяльності установи виконання покарань, загрози безпеці її персоналу та настання негативних наслідків.

5. Пенітенціарні фактори криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань характеризуються високим ступенем суспільної небезпеки, яка пояснюється важливістю та значимістю об'єкта кримінально-правового захисту та характером і розміром шкоди, яка заподіюється спеціальним суб'єктом злочину, передбаченого ст. 391 КК України. Серед ознак злісної непокори слід виділити:

- засуджених, які злісно порушують встановлений у виправній колонії порядок відбування покарання;
- умисне і систематичне порушення засудженими правил режиму відбування покарання;
- застосування до такої категорії засуджених дисциплінарних стягнень.

В контексті викладених ознак ми звертаємось до чинного кримінального законодавства і зокрема ст 133 КВК України, в якій закріплено: «Злісним порушником установленого порядку відбування покарання є засуджений, який не виконує законних вимог адміністрації, необґрунтовано відмовляється від праці (не менше як три рази протягом року; припинив роботу з метою вирішення трудових та інших конфліктів, вживає спиртні напої, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби; виготовляє, збе-

рігає, купує, розповсюджує заборонені предмети; бере участь у настільних іграх з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди; вчинив дрібне хуліганство; систематично ухиляється від лікування захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, а також вчинив протягом року більше трьох інших правопорушень режиму відбування покарання, за умови, якщо за кожне з цих порушень за постановою начальника колонії або особи, яка виконує його обов'язки, були накладені стягнення, що достроково не зняті або непогашені у встановленому законом порядку» [10].

Безперечно, заслуговують на увагу роздуми М.М. Сенько та Т.І. Созанського, які у статті щодо питання вдосконалення положень ст 391 КК України наголошують про те, що положення ст. 133 КВК України і ст. 391 КК України щодо визнання злісності проступку не тотожні, тому неправильно їх розуміння нерідко приводить до хибної кваліфікації злочинів та до порушень прав засуджених [11, с. 40].

Цікавими з позиції нашого дослідження є роздуми М.С. Пузирьова, який вважає, що засуджені, які раніше за злісне порушення встановленого порядку відбування покарання були переведені з колонії середнього рівня безпеки в приміщення камерного типу колонії максимального рівня безпеки, і особи, навіть якщо існує гіпотетична можливість їх повернення в колонію середнього рівня безпеки, у дільницю соціальної реабілітації останньої переведені бути не можуть з огляду на п. 1 ч. 2 ст. 101 КВК України.

Отже, виходячи із вищезазначеного, ми підтримуємо пропозицію вченого про доцільність внесення доповнення у ч. 3 ст. 101 КВК України такого змісту: «У випадку безуспішного застосування інших заходів стягнення, передбачених ст. 132 цього кодексу, засуджені, які злісно порушують установлений порядок відбування покарання, можуть бути переведені», і далі за текстом [12, с. 107–111].

Доречно звернути увагу, що тривалий час національне законодавство не уточнювало поняття злісного порушення або злісного порушника установленого порядку відбування покарання. Не вдаючись в наукову дискусію з цього приводу, ми звертаємо увагу, що в історії кримінально-виконавчого права відомі різні думки щодо застосування даного терміну та його змісту.

Враховуючи тему нашого дослідження, ми звернулися до вітчизняного тлумачного словника і з'ясували, що слово «злісний» має декілька тлумачень: «1. Злий; сповнений зла, недоброзичливості. 2. Упертий; свідомо несумлінний. 3. Шкідливий, небезпечний; який завдає шкоди» [13, с. 107]. Вищезазначене дає нам підставу говорити, що засуджена особа, яка відбуває покарання, свідомо йде на вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установ виконання покарань, мало того, вчиняє ці дії умисно, зухвало, з винятковим цинізмом та жорстокістю.

Досить вдало ще в радянські часи відомий зарубіжний вчений В.Д. Філімонов з метою юридичної підстави зміни умов тримання

засуджених у бік посилення режиму запропонував перелік ознак злісного порушення: значність порушень вимог режиму; невідворотність порушень; усвідомленість допущених порушень вимог режиму; безуспішність інших заходів впливу на засуджених [14, с. 121].

Ми, поділяючи позицію вченого, звертаємо увагу на те, що вищеперерахований перелік ознак не дозволяє визнати злісним правопорушником режиму засудженого, який учиняє незначне правопорушення (наприклад, паління у недозволеному місці, порушення форми одягу, якщо така встановлена у виправній колонії, несвоєчасна явка на перевірку з поважних причин, розмова під час шиккування тощо).

Висновки. Узагальнення вищевикладеного дозволило нам зробити наступні висновки:

1. Вивчення міжнародно-правових, національно-правових, соціально-психологічних, кримінологічних та пенітенціарних факторів криміналізації злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК України) дозволило визначити її соціальну зумовленість і довести, що у вітчизняного законодавця були всі обґрунтовані підстави закріпити дану норму в кримінальному законодавстві.

2. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань на підставі розглянутих нами факторів є не що інше, як свідоме протиправне діяння збоку засудженої особи, яка не виконує вимоги, закріплені в кримінально-виконавчому кодексі України, і умисно посягає на встановлений у вправній колонії порядок відбування покарання, права та безпеку інших осіб.

3. З урахуванням викладеного, національному законодавцю пропонується унеможливити застосування до засуджених амністії або умовного-дострокового звільнення для осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дідич Т.О. Нормопроекування: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Т.О. Дідич. – К., 2006. – 20 с.

2. Словники ABBYY Lingvo (Uk-Uk) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lingvo.ua/uk/Interpret/uk-ru/фактор>.

3. Общая теория права : уч. для юрид. вузов / [Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Казьмин, В.В. Лазарев и др.] ; под общ. ред. А.С. Пиголкина. – [2-е изд.]. – М., Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1996. – 384 с.

4. Якименко Л.Г. Загальносоціальні заходи перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання та слідчі ізолятори Державної пенітенціарної служби України / Л.Г. Якименко // Право і суспільство. – 2014. – № 2. – С. 186.

5. Якименко Л.Г. Суспільна небезпека проникнення заборонених предметів до установ виконання покарань / Л.Г. Якименко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2003. – № 1. – С. 197.

6. Копотун І.М. Кримінологічні заходи запобігання правопорушенням, пов'язаним із проникненням заборонених предметів до установ виконання покарань, та недозволеними (неслужбовими) зв'язками персоналу із засудженими / І.М. Копотун // Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: матеріали міжнар. наук. практ. конф. (Київ, 28-29 березня 2013 р.). – К.: Державна пенітенціарна служба України, 2013. – С. 61–63.

7. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика. Проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1987. – 267 с.

8. Зелинский А.Ф. Кримінальна психологія / А.Ф. Зелинский. – К.: Юринком Інтер, 1999. – 240 с.

9. Фефелов П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяния / П.А. Фефелов // Советское государство и право. – 1970. – № 11. – С. 101–105.

10. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.06.2003 р ВВР України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.

11. Созанський Т.І. Щодо питання вдосконалення положень ст. 391 КК України / Т.І. Созанський, М.М. Сенько // матеріали Міжнародного симпозиуму [Кримінальний кодекс України. – 10 років очікувань], (23-24 вересня 2011 р.) / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2011. – С. 39–41.

12. Пузирьов М.С. Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі на певний строк к межах однієї колонії як форма диференціації та індивідуалізації виконання покарань / М.С. Пузирьов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності / Збірник. наук. Праць. – № 2(53). – 2013. – С. 107–109.

13. Новый тлумачний словник української мови : в 3 т. / В.В. Якименко, О.М. Сліпущко. – К.: Аконіт. 2007. – Т. 1: Вид. 2-ге. вип. – 2007. – 928 с.

14. Филимонов В.Д. Индивидуализация уголовной ответственности в процессе исполнения наказания / В.Д. Филимонов // Вопросы государства и права. Труды Томск. гос. ун-та. Т. 234. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1974. – С. 115–123.